

АНАЛИЗА ЕЛЕМЕНАТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ СПЕЦИЈАЛНОГ РЕЗЕРВАТА ПРИРОДЕ СТАРИ БЕГЕЈ - ЦАРСКА БАРА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Садржај: Циљ рада је презентација рецентног стања елемената животне средине специјалног резервата природе Стари Бегеј – Царска Бара, приказ измењеног стања проузрокованог деловањем туристичких активности и предлог мера за заштиту резервата. Специјални резерват природе је предео у коме је посебно изражена једна или више природних вредности, па је потребно посебно штитити, пратити или усмеравати.

Кључне речи: Животна средина, Специјални резерват природе, Стари Бегеј – Царска Бара, заштита.

Abstract: The aim of this article is presentation a realistic status of environment elements in specific reservation of nature Stari Begej – Carska Bara. This article is present exchanged status of elements whose after effect operated the tourism activity. Principles of protection is present, too. Specific reservation of nature is area wich comprehend one or more extra value of nature. Principles of protection are necessary for route, control and following.

Key Words: environment, specific reservation of nature, Satri Begej – Carska bara, protection.

Увод

Царска бара је лоцирана у средњем Банату југозападно од Зрењанина. Смештена је на алувијалној равни Бегеја и Тисе и има облик латиничног слова „S“, Заштићени простор се налази у аливијалној равни између Тисе и Бегеја јужно од Ечке, Стајићева и Лукиног села и северно од Перлеза, на територији општине Зрењанин. Чине га корито Старог Бегеја, Царска бара, Мала бара, Зегмјеница, Перлеска бара и околни рит са укупном површином од 1.327 ha. Обим Специјалног резервата Стари Бегеј - Царска бара износи 22,1 km. Границе се поклапају са старим насипом од споја са новим, затим десном обалом каналисаног Новог Бегеја на север до пута Стајићево-Бело Блато и тим путем до почетне тачке. У оквиру Резервата се не налази ниједно насеље. Око парка је одређена заштитна зона у ширини од 300 m, док се у северном делу своди на 100 m. У административном погледу парк припада општини Зрењанин и захвата 7,4 % њене територије.

Стање елемената животне средине Царске Баре

Стари Бегеј - Царска бара се налази у алувијалној равни Тисе, која је прилично пространа. Динамику рељефним карактеристикама дају микрооблици, како у Резервату, тако и у његовој непосредној околини. У јужном делу, у Перлеској бари,

***Мр Милутин Мркша**, дипломирани географ, Блок Васиља Копривице 11, Врбас.

Мр Мишко Милановић, асистент, Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд.

Рад представља резултате истраживања пројекта 146015 које финансира Министарство науке Србије.

ови облици су снажно изражени издизањем Палените, Велике и Мале греде.

Стари Бегеј чини природни водоток који је каналисан у периоду 1886-1887. године. Дужина Старог Бегеја износи 121 km, од чега 88 km у Румунији и 33 km у нашој земљи. Површина слива је 2.943 km², од тога 2.048 km² у Румунији и 895 km² у нашој земљи.

Бегејски канал (пловни Бегеј) извире у Крашовским планинама на висини 1.150 m.n.v. Дужина Бегејског канала износи 244,3 km, од чега је у Румунији 168,8 km а у нашој земљи 75,5 km. Површина слива износи 3.430 km², од тога је у Румунији 2.241 km² а у нашој земљи 1.189 km². Бегеј се храни из извора, фреатске издани и атмосферских падавина. У сливу Старог Бегеја и Бегејског канала количина падавина је различита, такође и издашност извора, што се одражава на водостај и водостање на Бегеју. Опште климатске одлике карактеришу се излучивањем падавина у пролеће и почетком јесени и топљењем снега почетком пролећа.

Бегеј долази у ред река на којима су почеле прве мелиорације у Панонској низији. За то је било више разлога. Пре свега, 65 % слива Бегеја чинило је плавно и мочварно земљиште. Поред тога, од обилатог утицаја су били војно-стратешки, политички и економски интереси Аустрије. Тадашње власти уочиле су да је за Банат веома важно постојање воденог пута, као једне од најповољнијих комуникација у споју, тада, два привредна центра, Темишвара и Бечкерека (Зрењанина). Значајни подухвати почели су 1728. године и тада је регулисано корито Бегеја између Фацета и Темишвара. У другој фази регулације (1732-1756.) прокопани су Бегејски канали (Пловни Бегеј) и канал Фадета до Кизата. Од тада постоје два Бегеја (Стари и Бегејски канал) с тим што је веза међу њима задржана због регулација водостаја у обема рекама. После тога Бегеј је у више наврата регулисан. Последња регулација је изведена у склопу Хидросистема Дунав-Тиса-Дунав (1946-1971.) у оквиру које је Бегеј укључен у овај систем (Група аутора, 2004).

Царска бара добија воду површинским притицањем из Бегеја, односно из рибњака, излучивањем падавина на акваторију и подземним притицањем фреатске воде. Воду губи површинским отицањем, испаравањем, подземним отицањем и изливањем у рибњаке. Највећи део комплекса баре је обрастао трском, шеваром и низијском шумом. Нагомилавањем остатака барског биља образовани су слојеви тресета. Вода у бари је, због велике количине растворених органских материја, тамно-мрке боје.

Ечански рибњаци су битна хидролошка одлика непосредне околине Резервата. Насипом су одвојени од Царске баре и Старог Бегеја. Бело језеро, још 1762. године, гроф Шандор Шомођи је почео да користи као рибњак. Рибњак Ечка састоји из 94 базена различите величине. Површина Ечанских рибњака износи 2.157 ha. Највеће је Бело језеро са 540 ha и средњом дужином од 1,33 m. Потом следе Коча језеро са површином од 340 ha и средњом дужином од 1,17 m, Брана језеро са површином од 82,5 ha и средњом дужином од 0,79 m, Јоца језеро површине 535 ha и средњом дужином од 0,77 m. За језера је карактеристично да је услед високих летњих температура интензивно испаравање. Вертикална и хоризонтална кретања воде су слабије изражена тако да не постоје мешања воде и тиме је вертикална температурна слојевитост добро изражена.

Биљни свет је карактеристичан по великом броју аутохтоних врста од којих су неке веома ретке. Уопштено, биљни свет у специјалном резервату Стари Бегеј – Царска Бара представљен је воденим биљкама, мочварном вегетацијом, ливадском вегетацијом, а на вишим теренима шумска вегетација, која заузима 338 ha и у којој доминирају заједнице евроамеричке тополе и врбе (Група аутора, 1993).

Табела 1. Заштићене природне реткости (Извор: Група аутора (1993): Специјални резерват природе „Стари Бегеј-Царска бара“, Покраински завод за заштиту природе, Нови Сад.)

Заштићене природне реткости (флора)	
<i>Nymphaea alba</i>	Бели локвањ
<i>Nymphoides flava</i>	Локвањић
<i>Nuphar luteum</i>	Жути локвањ
<i>Adonis vernalis</i>	Гороцвет
<i>Dactylorhiza incarnata</i>	Мочварна орхидеја
<i>Orchis exiflora</i>	Мочварна орхидеја
<i>Cirsium brachycephalum</i>	Слатинаста паламида
<i>Acorus calamus</i>	Иђирот
<i>Trapa natans</i> agg.	Водени орашак
Црвена књига флоре Србије	
<i>Nymphaea flava</i>	Локвањић
<i>Camphorosma annua</i>	Камфорика
<i>Utricularia vulgaris</i>	Мешинка
<i>Hypericum elegans</i>	Кантарион
<i>Ranunculus pedatus</i>	Слатински љутић
Црвена листа Европе	
<i>Cirsium brachycephalum</i>	Слатинаста паламида

Животињски свет је представљен великим бројем врста, међу којима је битно истаћи следеће: зелена жаба (*Bifovularis*), змија белоушка (*Seopidonatu patrix*), сиви гуштер (*Lacerta agilis*), барска корњача (*Emys orbvularis*), хрчак (*Ericebus cricebus*), текуница (*Citelus citellus*), ласица (*Mustela nivalis*), кртица (*Topla europara*), јеж (*Eripaseus europaeus*), шишмиш (*Mus musculus*), твор (*Mustela putorius*), лисица (*Vulpes vulpes*), зец (*Lepus aurora*), срна (*Capreolus capreolus*), и др (Група аутора, 1993).

Царска бара представља једно од последњих оаза аутохтоног барског панонског простора. У њој стално бораве, гнезде се, дуже или краће задржавају приликом сеобе, од укупно 310 врста птица у Војводини, чак 215 врста. Према досадашњим истраживањима, регистрована је 51 станарица, 119 селица у прелету, 23 зимских гостију и 21 луталица. Станарице и селице су и гнездарице. Њих има укупно 170 врста у Царској бари. У овако богатој фауни свакако предњачи колонија чапљи, од преко 2.000 пари, међу којима су кашикаре најређе у Европи. Повремене колоније галебова, чигри, шљуке, као и читав низ ретких и проређених врста птица на овом подручју познате су у стручној литератури већ од краја прошлог века.

Орнитофауна чини значајан и вредан део животињског света. Царска бара представља значајну станицу и одмориште птица које се селе на простору између средње Европе и јужне Африке. У оквиру ње треба споменути следеће врсте: чапља (*Ardea*), бела рода (*Ciconia ciconia*), дивља гуска (*Anse anser*), лиска (*Folica atra*), више врста галебова (*Lams*), барска кокица (*Gallinula chloropus*), гавран (*Corvix corax*), мала бела чапља (*Egretta garzetta*), жута чапља (*Ardeola galoloidus*), сива чапља (*Ardea cinerea*) (Група аутора, 1993). У Старом Бегеју и Царској бари живе 24 врсте риба из 16 фамилија. Најзначајније су сребрни караш, шаран, амур, толстобик, штука, смуђ, цвергл, греч, сунчица и други.

Мере заштите

Прва заштита проглашена је 1955. године, када је „Војтина Млака“ због природних лепота била заштићена на основу закона о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. Гласник НР Србије бр. 56/56 год.). Посебна заштита Старог бегеја и Царске баре, као предела изворне и незнатно измењене природе, које карактерише спонтан развој биљних и животињских заједница од нарочитог еколошког, научног, васпитног, образовног, туристичког и другог значаја, постигнута је Одлуком Скупштине општине Зрењанин о проглашењу Регионалног парка „Стари Бегеј“ и Строго природног Резервата „Царска бара“, 1986. године (Међуопштински службени лист Зрењанин бр. 17/86). Чланом 12. цитиране Одлуке ова природна добра поверена су на управљање Рибарском Газдинству „Ечка“ у саставу ИПК „Серво Михаљ“ Зрењанин ООУР „Ловство“ Лукино Село. Истом доредбом утврђене су и обавезе управљача. Царска бара је 1965. године евидентирана као мочвара од међународног значаја. Данашњи статус Специјалног резервата природе Стари Бегеј - Царска бара добија 1994. године, на предлог Завода за заштиту природе Србије према новим интенцијама и међународно прихваћеним принципима заштите природе, као Резерват природе I категорије – природно добро од изузетног значаја (Стојановић В., 2005). Завод за заштиту природе има задатак да прати и истражује стање угрожености и да предлаже одређене мере заштите; да проучава природне вредности и карактеристике Резервата, као и да пружа одређену стручну помоћ (Љешевић М., 2002). Површина Резервата износи 1.676 ха. Простор првог степена заштите има површину од 703,7 ха и заузима 42 % резервата, део другог степена заштите има површину од 371,8 ха и заузима 22,2 % територије и подручје трећег степена заштите заузима површину 600,5 ха и заузима 35,8% простора резервата. У циљу заштите простора дефинисани су одређени режими заштите које треба поштовати:

Зона I степена заштите (Царска бара са Војтином малком и јужним меандром, Перлеска бара, Тигањица и део подручја Ботошког рита) дозвољени су научни рад, контролисани облици едукације, контрола праћења биљних и животињских врста. У условно дозвољене активности спадају санитарни и регулативни улов дивљих свиња, срнеће дивљачи и санитарни риболов. У забрањене активности спадају пошумљавање ливадских површина, исушивање барских површина, привредни и спортски риболов, сви видови лова, као и промене прописаног водног режима.

Зона II степена заштите обухвата Стари Бегеј са северним меандром и појасом ширине 10 m уз леву обалу у нивоу Тигањице и Перлеске баре, подручје Загњенице, Равенице, Високе Греде, Мале греде и Сарачице. Овде је дозвољен научно-истраживачки рад, контролисано кошење ливада, коришћење трске и шевара, санитарна сеча шума, сеча аутохтоних шума и пошумљавање аутохтоних врста, узгојни одстрел по потреби, спортски риболов, пчеларење, кретање пловила која не загађују животну средину, санитарни лов, риболов и селективни риболов. У забрањене активности спадају: пошумљавање ливадских површина, претварање мочварно-барских екосистема у сувоземне, промена прописаног водног режима, уношење алохтоних биљних и животињских врста, привредни риболов, лов у комерцијалне сврхе и употреба чамаца за спортски риболов.

Зона III степена заштите обухвата ботошки и фаркаждински рит, део старог насипа између два рита, подручје новог насипа ширине око 120 m. То су углавном тршћаци, ливаде, слатине и пољопривредне површине. Дозвољено је ограничено сточарење и коришћење трске у привредне сврхе, ограничено коришћење шума, шумских производа и сакупљање ликовитог биља, селективна производња, контролисани туризам и наменска изградња туристичких објеката. У забрањене активности употреба пестицида, пошумљавање алохтоних врста, итд.

Закључак

Туристичке активности негативно утичу на елементе животне средине, па је управљање и контрола природним ресурсима у специјалном резервату природе Стари Бегеј – Царска Бара један је од кључних елемената стратегије заштите. Успешна контрола и управљање могућа је не само дефинисањем мера заштите, већ и спровођењем тих мера на делу. Често се у блиској прошлости дешавало, да су се дефинисале и прописале мере, али се нису спроводиле, не само од стране туриста већ и од лица која су одређена за управљање и газдовање специјалним резерватом. Као најважнији циљеви заштите специјалног резервата Стари Бегеј – Царска Бара јављају се детаљна анализа рецентног стања елемената животне средине, спровођење законски прописаних мера заштите и непрестана контрола резервата.

ЛИТЕРАТУРА

- *** (1986). *Службени лист Зрењанин* бр. 17/86
 Група аутора (1993). *Специјални резерват природе „Стари Бегеј-Царска бара*. Нови Сад: Покрајински завод за заштиту природе
 Група аутора (2004). *Заштићена природна добра и екотуризам Војводине*. Нови Сад: Департман за географију, туризам и хотелијерство
 Љешевић, М. (2002). *Животна средина – теорија и методологија истраживања*. Београд: Географски факултет
 Народна Република Србија (1956). *Сл. Гласник НР Србије* бр. 56/56
 Стојановић, В. (2005). *Одрживи развој у специјалним резерватима природе Војводине*. Нови Сад: ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство

MILUTIN MRKŠA
 MIŠKO MILANOVIĆ

S u m m a r y

ANALYSIS OF ENVIRONMENT ELEMENTS IN SPECIFIC RESERVATION OF NATURE STARI BEGEJ – CARSKA BARA AND PRINCIPLES OF PROTECTION

Certified agency in certain country of environmental protection have different principles, but exist similar principles. Certain country are place effort and apply force, too. However, although were applied principles in a area are looking changes. When reports about research of component and factor in environment, mean are on monitoring which comprehend procedures of control and management. All processes in environment may be inspect and reform. Inspect of environment is represent constant control and preserve status elements of environment in regular. Specific reservation of nature is area wick comprehend one or more extra value of nature.

Principles of protection are necessary for route, control and following. This article is present exchanged status of elements whose after effect operated the tourism activity in specific reservation of nature Stari Begej – Carska Bara. Principles of protection is present, too.